

РАДОВАН ЖДРАЛЕ

ЦРВЕНЕ РЕКЕ*

у детињству сам слушао од баке
да *гунав* извире из раја испод богове куће
у ту библијску причу
веровали сус ви гавранови и друге птице
стари људи су из радозналости желели
да виде то место и у рају
и ишли би уз његов ток
све до извора
и одиста би се уверили да извире испод богове куће
причали би да бог захвата воду из извора
точирима бундевиног цвета
да се напије
или да спреми ручак себи и анђелима

када божја река напусти границе раја
посветио би је *арханџел ѓаврило* говорећи
света реко ти сада напушташ господова станишта
где ни трун није пао у твоје воде
служила си да напајаш биље и животиње у рају
да им дајеш живот
што је смисао свих река
и оних које извиру на земљи
и тебе која извиреш у рају
не дај да те тамо доле отрују и загаде којечиме
буди животодавна и плава као небеса
без чисте воде у овој светој реци

---

* Одломак из истоименог романа

живот би био отрован и опогањен
доле живе бића без савести
земаљске реке су већ загадила

ниједна више не може да се пије
када анђели сиђу на земљу
немају где да умију своја лица
већ чекају кише

и виле се жале да немају где да се окупају
осим у речним рукавцима где је заостала она прва вода
где још живе оне прве рибе и птице
које сваке вечери удружене певају побожне песме
ту се окупе и рибе
шарани сомови црвенперке буцови јесетре моруне
дође и господар свих риба велики сом *габомар*
па птице водомари роде чапље
гавке галебови небеске птице ждралови и лабудови
када су тихе вечери у ритовима се чује божанско појање
какво људи својим хоровима не могу да досегну
те песме могу зачарати онога ко им се сувише приближи
тој опасности су изложене младе девојке
које пожелеле да се окупају у том рибоптицо појању

има једно место на левој обали
зове се *џлави рии*
где су некада давно
младе лепотице зашле у само коло рибоптицо гласова
и ту засвагда претворене у трску
ту трска расте
у виду кола
стабљике су беле као лабудови и тихо шуме
када девојка пожели да се уда
треба само да се умије водом
која ту борави и одмах нађе суђеника

о том месту латински писац *лукреције кар* у делу OMNIA LIBRIS
DE DANUBIUS

пише да у тој реци има демона
који су пола људи пола ђаволи
који однесу на дно реке
неопрезног купача или купачицу

лукреције кар пише да су баш на том месту
римски војници побили и побацали у реку тамошње племе *сармаиџа*
и старих *сорба*
лукреције пророкује да ће се сличан догађај десити у двадесетом веку

на месту где ће се остварити *лукрецијево* пророчанство
становници града купали су се лети

на ускршње вече младе грађанке би
долазиле овде са китама цвећа
да реци честитају васкрснуће бога

када налете оштре и дуге зиме са севера
река се заледи
њоме се котрљају велике ледене санте
од којих бродови не могу да плове
морнари тада очајавају
онда им у помоћ притекне бог *дунава*
велики сом *габомар*
који разagna ледене брегове и бродовима отвори пут

тако је било вековима
до дана када су на обалу рајске реке
која то није више нити ће бити
дотерани живи и мртви људи
жене и деца на место
где су се прошлога лета купали
на том месту десиће се страшни злочини *хуна*

освајачи града на реци
и у прошлости су побили многе народе у *азији*
у *макиди* у *јелону* подавили су све становништво
тако што су их нагнали у *море*
по коме и данас пливају усолјени
као трупла која не могу ни да потону ни да отруну
њихов краљ *аиџила* тада се заклео
да ће његов народ освојити римско царство и њиме владати
освојио је *рим* али је већ трећега дана умро

јединице које су одређене да изврше покољ
доведене су два дана раније

и размештене по кућама домаћих хуна
и у војне објекте
у току ноћи двадесетог јануара оружане снаге блокирале су град
град је освануо у прстену митраљеских цеви

високи жандармеријски официр *лајош Ђал*
наредио је да се нађе подесно место
где ће бити вршена убијања
одабрана је градска плажа *шћранд*

град је нападнут у рано јутро
улицама су кренуле војне и полицијске патроле
убијају по кућама и двориштима
истерују их на улицу и убијају
гомиле убијених у центру града
леже у снегу на колосецима и тротоарима
уз зидове испред улаза и капија
на јужној страни града уз реку
пробуђено небо
зачуђено гледа
разгрће ледену маглу која застире планину
на десној обали реке

командант града *хунски племић новак елемер*
и витезови *миклош бела долноки јожеф*
и витез *мајор јене*

држе смртни дан граду *раца и жигова*
убијају свештенике лекаре трговце учитеље професоре сељаке
обућаре пинтере слуге надничаре чиновнике повртаре просјаке
песнике домаћице децу девојке
младиће рибаре старце старице учитеље судије
скелечије пекаре месаре опанчаре ћурчије болесне
убијају речи мисли идеје
убијају језик *раца и жигова*
њихове књиге песме библиотеке историју
радост љубав прошлост будућност
слободу срећу
дане године
снове мисли
осећања веру
језик
стричеве очеве тетке ујаке
називе села и градова

забранише рацки и жидовски говор
историју културу обичаје
забранише свете списе
породична имена
народне мелодије и одећу

комшија *кишиџици* уби *йејира йойова*
йолак ендре уби комшију *ивана бема*

око осам часова пред пекарску радњу *лазе љубојева* стао је војни
камион

и из њега изашао официр
у пратњи чиновника електричне централе
улазе у радњу да узму хлеб за војску
иза себе оставише на поду мртвог *љубојева*

у улици *свейозара милејића* убише ученика *нешу бема*
у *сирељачкој* улици и *лију косићића* и дете од девет година

варја јанош улази у кућу *јована йејина* са месарским ножем
у предсобљу у собама у кухињи
крви по поду четворо закраних

фабрички радник *манда шандор* каже жени гостионичара
у чијој кафани је пијанчио
немој тражити мужа отпловио је *дунавом*

индустријалац *секе* упита сусетку *југију*
шта ви сте живи
мени су рекли да сте јуче убијени
присебна девојка узврати
не старајте се господине *секе* бићу сутра
домарка у *йашићевој* улици припаљује цигарету госпођи *крисијини*
задиже јој сукњу и каже
те ће гаћице бити моје

девет чланова радничке породице *йајевих* извели су из дворишта
свукли са њих одела и везане оставили да се укоче на мразу

у улици *краља александра* првога дана убили су триста двоје
одвезли су их камионима на *ширанг*

нигде не шуме крила
нигде човечјег гласа

предели пусти као мртве очи
сунце и звезде утекле у друго небо
из реке у којој су усмрћени векови
чујем смртне гласове
рањени пас дозива
кога дозива тај пас

казивање девојчице *александре коларов*
разбили су врата и ушли у кућу
са пушкама наготовс
и под шлемовима
наредише нам даспустимо ролетне и упалимо светло
отац је стао испред нас
мајка нас је закрилила и повукла у угао собе
малог *ненага* је држала у наручју
никада нисам осетила њене тако згрчене руке око наших тела
упрли су пушке у оца
партизан
отац је одмахивао главом
пао је мртав на сто
померили су сто да би пришли нама
отац је кркљао
из уста му је истицала крв
очи су му колутале
мајка је вриснула и пала на под са *ненагом*
погођена је у чело
ненага је убио онај други
пуцали су редом
у *милана јована александра смиљку зорицу*
чекала сам да погоде и мене
александар је покушавао да се подигне са пода хватајући се за мене
придржавала сам га али он се све слабије држао за моју хаљину
док није пао и издахнуо
зорица је кркљала на другој страни
поред мајке која више није била жива
ненага је испустила из руку
заспао је тренутак пре смрти
смиљкино лице нисам видела јер је пала иза саксије са цвећем
јован и *александар* су пали један преко другога
испод њих се стварала локва крви
дотакла ми је прсте леве руке
онај старији ми рече на мом језику
мала свињо срјска

препознала сам нашег месара чика *јожефа*
код кога смо куповали и држали се као пријатељи
он рече оном млађем војнику
изнеси их на улицу
брзо брзо идемо даље
била сам укочена од страха
хоћеш ли и тебе да убијемо рекао је
око мене сусви били мртви
чика *јожеф* ми нареди
вуци их на улицу
вукла сам једно по једно браћу и сестре
и слагала их једно до другог на тротоару
док сам то радила
видех да су из куће *кузминих* наших кумова изнели
њих петоро
погледала сам низ улицу
мало даље видела сам још неколико поубијаних
пала сам по браћи
као да ће их мој загрљај оживети
на обе стране од наше кућеулица је била застрта лешевима

брегови леда плове реком попут неких белих митских бића
само уска трака средином је река која тече
обале се не распознају од снега
на *ширанду* где су се прошлога лета купали
залеђеној реци просекли су леђа секирама и отворили велику рупу

на камионима и шпедитерима довозе мртве
бацају их у рупу у леду
прве су бачене породице
абрахам и кордаш
из *железничке улице*
тројица *хуна* учинише то са задовољством на лицу
приведоше их по дасци до рупе
један од тројице *хуна* пуца жртви у потиљак
падоше шесторо *абрахамових*
последњу приведоше до рупе девојчицу *кордашевих*
хун потеже ороз али револвер не опали
потегне други пут
девојчица га је гледала и осмехивала се
није знала шта се дешава
мисли да се војник шали

када је потегао трећи пут
девојчица паде у рупу

у кући *јелене јовандић* убише петорицу њених синова
милорада саву живка јована и марка
пре него су провалили у кућу
деца су гледала кроз прозор покољ на улици
и мали *сава* рече
мама они убијају комшије
када уђоше и у њихово двориште
мајка изађе пред њих
одгурнуше је и уђоше у собу где су деца
најмлађи *јован* заплака
мама не дај да нас убију
децу истераше у двориште а њој забранише да изађе
деци наредише да стану уза зид у дворишту
одјекну пет пуцњева
чувши пуцњева мајка развали врата
која су била закључана
и јурну у двориште
виде петоро мртве деце
јелена паде по њима држећи у руци *живкову* оловку
убрзо су дошле таљиге
на којима градски сметлар купи смеће

улицама се крећу војни камиони
купе лешеве и односе их на градско купалиште
неки су живи запомажу јече
кипују их на улазу
и одвлаче до рупе у леду
има их без одеда и полуголих
запомажу и призивају у помоћ

на једним таљигама које су се кретале према *џиџранду*
препознао сам катихету *сџевана иванчића* и жену
побегли су из *чуруџа* мислећи да су се спасили
у гомили лешева препознао сам
младог доктора *џојовића* и његову жену

у улици *цара душана*
ушли су у кућу *мике лазаревића*
на њих је прстом показала комшиница *илона*
крампом су убили породицу гостионичара и пекара *мојзеца*